

Kazak Toplumundaki Evlenme Geleneğinin İslam Aile Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

Aitmat Kariev
Ayçolpan Kereyhan

Öz

Konu ve Amaç: Toplumun en küçük birimi olan aile, Kazakça da “Canuya/can yuva” diye adlandırılır. Ailenin temelini oluşturan evlilik müessesesi her toplumda insanların kendi yaşam kurallarına, dinî-ahlaki değerlerine, gelenek ve göreneklerine göre çok farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Geleneksel Kazak toplumundaki evlilikle ilgili örfi kuralları İslam aile hukuku açısından incelediğimiz bu çalışmada, eş seçiminden nikah akdinin kurulmasına kadar tüm süreçte gerçekleşen işlemlerin Kazak örf ve adetlerine göre uygulanış şekli araştırılarak, İslam aile hukuku açısından benzer ve farklı yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Örneğin, evlilik öncesi eş seçiminde aranan şartlarla ilgili olarak Kazak toplumunda eskiden beri uygulanmakta olan yedi kuşağa kadarki insanların akraba kabul edilip, kendi aralarında evlenmenin yasak olduğu geleneği ele alınmıştır. Buna bağlı olarak, dinen yasak olmamakla beraber, yakın akraba evliliğinin hoş görülmediği hususundaki rivayetlere de temas edilmiştir. Bu minval üzere kalın uygulaması ve onun hukukî boyutu incelenmiş, mehirle aynı konumda olup olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kalınla beraber çeyiz hazırlamanın hukukî yönleri de detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Yöntem: Araştırmada, evlenmeyle ilgili Kazak toplumunun örfi kuralları ile İslam aile hukuku prensipleri arasında karşılaştırma yapılarak uyumluluğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu örfi kurallar incelenirken, daha çok hukukla ilgili olan kısımlarda ayrıntılara yer verilmiştir. Teferruatlar içinde boğulmamak adına mezhep içi görüş farklılıkları üzerinde durulmamıştır.

Bulgular: Yerleşik hayattan uzak kırsal bölgelerde yaşayan Kazakların, evlilikle ilgili uygulamalarında İslam hukukundan ziyade, kendi örfi kurallarına bağlı kaldıkları bilinmektedir. Fakat bu kurallar İslam aile hukuku açısından değerlendirildiğinde, İslam'ın ruhuna aykırı olmayıp dinî temeller üzerinde oturtulduğu görülmektedir. Evlilik, hukuka göre evlenecek kızla erkeğin arasında kurulan akdi ifade ederken kazak

Yard. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Bişkek aytmamat.kariyev@manas.edu.kg

Assist. Prof., Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Department of Islamic Sciences, Islamic Law, Bishkek/Kyrgyzstan

Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, kereyhanaycolpan@gmail.com.

Graduate student, Karabuk University, The Institute of Graduate Studies, Department of Basic Islamic Sciences, Karabuk/Turkey

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Kariev, Aitmat-Kereyhan, Ayçolpan. “Kazak Toplumundaki Evlenme Geleneğinin İslam Aile Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *Mutalaa* 2/2 (Aralık 2022), 122-140.

ORC ID: orcid.org/0000-0001-8976-3685

ROR ID: ror.org/04frf8n21

ORC ID: orcid.org/0000-0003-1163-1708

ROR ID: ror.org/04wy7gp54

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.7466849

Geliş tarihi: 25.10.2022

Kabul tarihi: 16.12.2022

toplumunda daha çok d n rl r arasında gerekleŒen akrabalık anlaŒmasını ifade etmektedir.

Sonuç: Evlenmeyle ilgili Kazak  rf- detlerinin İslam hukuku açısından incelenmesini konu edilen bu araŒtırmada, Kazaklardaki bazı  rfi kuralların İslam hukukuyla baėdaŒmayan yönlerinin bulunduğu görülüyorsa da evlenmeyle ilgili uygulamaların hemen hemen hepsinin İslam hukuku açısından bir dayanağının olduğu neticesine varmaktayız. Bu bağlamda kalın halk arasında söylenen baŒlık parasından farklı olup, tamamen evlenecek çiftlere yardım amacıyla uygulanan bir müessesedir. Ayrıca, hukuki sonuçları bakımından mehre benzediği için, onunla aynı konumda olduğu tespit edilmiŒtir. Aynı Œekilde eyiz, kız tarafına örfen bazen de açık lafızla Œart koŒulduėu için hazırlanmasının zorunlu olduğu sonucu ıkartılmıŒtır. Bazı konularda ise Kazak  rfi kurallarının İslam hukukundan daha katı bir yol takip ettiğini görmekteyiz. Yedi nesle kadar evlenmeme yasağı ve niŒan bozanın tazir cezasına aptırılması gibi yaptırım gücüne sahip kurallar buna örnek olarak zikredilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kazak, İslam aile hukuku,  rfi kurallar, kalın, eyiz.

Evaluation of Marriage Tradition in Kazakh Society in terms of Islamic Family Law

Abstract

Subject and Purpose: The family-as the smallest unit of society, is called "Januia " in Kazakh. The tradition of marriage, which forms the base of the family, takes place in different ways in every society according to people's own rules of life, religious and moral values, traditions and customs. In this study, in which we examine the customary rules of marriage in the traditional Kazakh society in terms of Islamic law, it is aimed to determine the similar and different aspects of Islamic family law by investigating the way in which the processes that take place in the whole process from the selection of a spouse to the establishment of the marriage contract are applied according to Kazakh customs. For example, regarding the conditions considered in the selection of a spouse before marriage, the tradition that has been practiced for a long time in Kazakh society, that people up to seven generations are considered relatives and that it is forbidden to marry among themselves is discussed. Accordingly, although it is not forbidden by religion, marriage between close relatives is not tolerated. Following this, the bride's gift is one of the remarkable subjects of our research. In addition, the legal aspects of preparing dowry together with the bride's gift were to be explained in detail.

Method: In the research, the compatibility between the customary rules of the Kazakh society regarding marriage and the principles of Islamic family law was tried to be revealed. While examining these customary rules, details are given in the parts that are mostly related to law. In order not to be drowned in details, the differences of opinion within the sect were not emphasized.

Results: It is known that Kazakhs living in rural areas far from settled life adhere to their own customary rules rather than Islamic law in their marriage practices. However, when these rules are evaluated in terms of Islamic family law, it is seen that they are not against the spirit of Islam and are based on religious foundations. While marriage refers to the contract established between the girl and the boy who will marry according to the law, it refers to the kinship agreement between the in-laws in the Kazakh society.

Conclusion: In this study, which is about examining Kazakh customs related to marriage in terms of Islamic law, we conclude that almost all of the practices related to marriage have a basis in terms of Islamic law, although it is seen that some customary rules in Kazakhs have aspects that are incompatible with Islamic law. In this context, the bride's gift is an institution that is different from the bride price among the people and is applied to help couples who are going to get married. In addition, since it is similar to mahr in terms of its legal consequences, it has been determined that it is in the same position as it. In the same way, it was concluded that it was obligatory to prepare the dowry, as it was stipulated by the girl in custom and sometimes in plain words. In some matters, we see that Kazakh customary rules follow a stricter path than Islamic law. The rules that have

Kazak Toplumundaki Evlenme Geleneğinin İslam Aile Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

sanctioning power such as the prohibition of marriage for up to seven generations and the punishment of tazir can be cited as examples.

Keywords: Kazakh, Islamic family law, customary rules, Bride Price, dowry.

Giriş

Orta Asya'nın göbeğinde geniş topraklarda yaşayan Kazak Türklerinin İslam'la tanışması, M.751 yılında Müslümanlar ile Çinliler arasında gerçekleşen Talas savaşı sonucunda Müslümanların galibiyet kazanmasıyla başlamıştır. O zamanlar henüz ulus millet yapısında olmayan Kazaklar daha çok içinde buldukları kabile ve boy adlarıyla biliniyordu. Örneğin, Altay dağları bölgesinde yaşayan Kerey, Nayman, Merkit vb. boylara mensup kazaklar, daha sonraki süreçte Altınorda devletinin parçalanmasının ardından Kerey Han ile Janıbek Han'ın önderliğinde 1456 tarihinde kurulan Kazak Hanlığı'nın büyük bir kısmını teşkil ediyordu. Kazakların toplu olarak İslâmiyeti kabul etmeleri ise diğer Türk boylarında olduğu gibi 942-1210 tarihleri arasında Karahanlılar'ın hüküm sürdüğü dönemde gerçekleşmiştir.¹ Günümüzde Kazaklar Kazakistan toprakları dışında, Doğu Türkistan'ın Kuzeyindeki Altay bölgesinde ve Moğolistan'ın batı bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Kazaklar daha çok kırsal bölgelerde kendi örf ve âdetlerine bağlı olarak yaşayan bir millet olmuştur. Asırlardır Müslümanlığı benimseyip hayatlarını ona göre şekillendirmeye çalışsalar da birçok teamüllerinde İslam hukukundan ziyade, kendi örfi kurallarına bağlı kalmışlardır. Bu teamüllerin başında evliliğin mali sonucu olan mehrin yerine "kalının" verilmesi ve bunun karşılığında çeyiz hazırlama zorunluğu gibi uygulamalar gelmektedir. Bunun dışında, şecere ilmüne riayet etme ve buna göre şekillenen geleneksel akrabalık sistemi de Kazakların muharremât anlayışını derinden etkilemiştir ki bir atadan türeyen yedi kuşak içerisindeki insanların birbiriyle evlenmesi hiçbir zaman uygun görülmemiştir. Kazaklarda evlenme geleneğinin İslam hukuku açısından değerlendirilmesini konu edinen bu makalede, evlenecek erkek ile kızın evlenme yaş sınırları ve eş seçiminde aranan özelliklerinden evlenip nikah kıyılmasına kadar örfen uygulanmakta olan kurallar incelenmiş ve bunların İslam hukuku açısından analizi yapılmıştır. Delil olarak başta Kuran ve sünnet olmak üzere dört mezhep imamının görüşlerine de yer verilmiştir. Kazak örf ve âdetlerini sözlü bir şekilde yansıtan atasözleri ve şiirlerden örnekler getirilmiştir. Ayrıca, bahsi geçen geleneklerin hukuki boyutuyla birlikte ahlaki boyutu da incelenmiştir.

Çalışmamızda bu örfi kurallar incelenirken 19. asrın sonu ve 20. asrın başlarındaki uygulamalar esas alınmıştır. Çünkü, ulaşabildiğimiz kaynaklarda daha çok bu dönem arasındaki teamüller kaydedilmiştir. Literatür taraması yaptığımızda, bu konuda yazılmış birkaç yüksek lisans ve doktora tezi karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: Ihlashan Maylan'ın "Günümüz Kazakistan'ında Aile İlişkilerindeki Bazı Örfi Uygulamaların Fikhî Açısından İncelenmesi" adındaki yüksek lisans tezi, Yergali Alpysbyev'in " İslam Aile Hukukunda

¹ Muhtar Mağauin, *Şynğys han: žäne onyñ zamany; derekti tarihi hikaja. 1* (Almaty: Däuir, 2011), 1/45-50; Nyghmet Myngžhan - Müratkhan Qani (ed.), *Qazaqtyñ aqsqasha tarikhy* (Almaty: Zhalyn, 1994), 12-13; Mehmet Saray, "Kazakistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/121; Erşat Ağybajuly Onğarov, *Kazak мәдениети žәне islam күндылықтары* (Almaty: Kökžiek, 2013), 15.

Eşlerin Nikah Akdinden Doğan Hak ve Sorumlulukları (Kazakistan Aile Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak) adlı doktora tezi, İssatay Berdalyev'in "Kazakistan Aile Hukukuyla İslam Aile Hukukunun Karşılaştırılması" adındaki doktora tezi ve Tussufkhan Imamumadi'nin "Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi" adındaki doktora tezidir. Ancak, bu konuda yazılan tez dışındaki makale çalışmalarının çoğu sosyoloji alanını ilgilendirmektedir. Bu yüzden Kazaklardaki evlenmeyle ilgili örf- âdetlerin kısaca İslam Aile Hukuku açısından incelenmesini ele alan bu makaleyi yazma ihtiyacı duyduk. Makalede, Arapça ve Türkçe kaynakların yanında Kazak dilinde yazılan örfi geleneklerle ilgili birçok eserden istifade edilmiştir. Tez çalışmaları içerisinde Tussufkhan Imamumadi'nin tezi ve kullandığı eserler makalemizin esas kaynaklarını oluşturmaktadır.

1. Kazak Halkındaki Evlilik Öncesi Gelenek ve Görenekler

Her toplumda olduğu gibi kazaklarda da aile en önemli sosyal yapı ve saadet ocağıdır. Ailenin temelinde evlilik yer alır. Sağlam bir aile kurmanın yolu ancak sağlıklı bir nikahtan geçer. "Misak-ı galiz" adı verilen evlilik sözleşmesini yapmadan önce tarafların görüşme, tanışma süreci İslam aile hukukunda makbul görülen evliliğin en önemli aşamalarından biridir. Aile hayatının güzel bir şekilde devam etmesi için evlenecek gençlerin bu süreci iyi değerlendirmeleri ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) tavsiyeleri üzerinde bu evliliği kurmaya çaba göstermeleri gerekmektedir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim."² diyerek evlenmeye teşvik etmekle kalmamış ayrıca, evliliğin ilk aşaması olan eş seçiminden çiftlerin evlenip aile kurmasına ve bu aile hayatı boyunca ortaya çıkması muhtemel sorunların çözümüne kadar tüm süreçte çok değerli tavsiyelerde bulunmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde evlilik öncesi aşamadaki eş seçimi, söz kestirme ve nişanlanmanın Kazak toplumunda nasıl yürütüldüğü araştırılıp ve İslam aile hukukuna göre kıyaslaması yapılarak belli sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır.

1.1. Kazak Toplumundaki Yaygın Olan Evlenme Yaşı

"Yalnızlık Allah'a mahsustur" gibi Kazak deyimlerinde ifade edildiği üzere anne babalar, çocukları büyüyüp belirli yaşa geldiklerinde onlara uygun eş ararlar. Kazaklar, "On bes(jas) otav iyesi – on beş(yaş) ev sahibi, yani on beş yaş evlenme yaşıdır" atasözünde ifade edildiği gibi, on beş yaşa büyük anlam yüklemişler ve on beş yaş çocuklarını evlendirmenin asgari yaş sınırı olarak kabul etmişlerdir. Başka bir deyişle o dönemki Kazak toplumunda, akıl ve ruh sağlığı yerinde olup 15 yaş dolduran kız ya da erkek çocuğu, evlenmeye ehil olmuştur. İslam hukuku açısından değerlendirildiğinde İmam Ebu Hanife, Kameri takvimle kızların 17, erkeklerin ise 18 yaşlarında buluğa ereceğini ifade ederken Cumhur alimler 15 yaş buluğa ermenin azami yaş sınırı olarak görmektedirler.³ Nitekim İslam hukukuna göre

² Nu'mân b. Şâbit b. Zû'tâ b. Mâh Ebû Hânife, *Musnedu Ebi Hânife Rivâyetü'l-Haşkefti*, thk. 'Abdurrahman Hâsen Maḥmûd (Mısır: y.y., ts.), "Nikâh", 2; Ebû Bekr Aḥmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî el-Beyhâkî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 7/125(No. 13455).

³ Ebû Muḥammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ'î İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî, 'Abdulfettâh Muḥammed el-Hulv (Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 1417/1997), 6/598; Ebû Zekeriyâ Muḥyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerḥu'n-*

buluğa erme yaşının alt sınırı vardır. Bu sınır kızlarda dokuz yaş, erkeklerde on iki yaştır. Üst sınırı hakkında mezhep imamları farklı görüşler belirtmekle beraber cumhurun görüşüne göre her iki cins için azami yaş sınırı on beştir.⁴ Kişinin tam evlenme ehliyetine sahip olabilmesi için akıl baliğ olmanın yanı sıra, reşit olması da lazımdır. Bu Hanefi mezhebi dışındaki üç mezhep alimlerinin görüşüdür.⁵ Hanefilere göre evlenme ehliyetine sahip olmak için bireyin baliğ ve mümeyyiz olması yeterli olup rüşt şart değildir. Akıl hastaları ve küçükler edâ ehliyeti bakımından eksik sayıldıklarından evlenme akdinde taraf olamazlar, ancak velilerinin izinleriyle böyle bir akdi gerçekleştirebilmektedirler.⁶

Fıkıh kitaplarında evlenme ehliyeti bahsinde küçüklerin evlendirilmesi konusu da incelenmektedir. Osman el-Bettî, İbn-i Şübrüme, Ebu Bekir el-Esam gibi bazı alimler buluş yaşının alt sınırını geçmeyen çocukları kimsenin evlendiremeyeceği görüşünü savunurlar.⁷ Ancak, İslam hukukçularının kahir ekseriyetine göre baba, küçük kız çocuğunu onun izni olmaksızın denk biriyle evlendirebilir. Küçüklerin evlendirilmesini caiz görmeyenler Nisa suresindeki “*evlilik çağına varıncaya kadar...*”⁸ ayetini, caiz görenler de Talak suresi “*henüz adet görmemiş olanların da iddet süresi bu kadardır.*”⁹ ayetini delil gösterirler.¹⁰ Burada kastedilen evlilik sadece akit boyutunda olup gerçek birlikteliği ifade etmez.¹¹

Kazaklar küçüklerin evlendirilmesine “atastıru- birbirine bağlamak” tabiri kullanırlar. Kazaklarda eskiden itibaren küçük çocukların, babaları ya da dedeleri tarafından atastıru’u uygulanmış olup Tarih kitapları birçok örneğini mevcuttur. Bu konuda, Tussufkhan İmmamumadi, D. Andrenin 1846’da kayda geçirdiği bilgiyi şöyle nakleder: “Bir Kazak kızı buluşa ermeden evlendirilemez ama dünür ve nişanlamaya (quдалasu, atastıru) izin verilmiştir.”¹² Ancak günümüzde Kazaklar, evlilik konusunda buldukları Kazak Devleti’nin medenî kanununa tabi olmaktadır. Genel olarak, evlenecek kız ve erkeğin her ikisi de 18 yaşını doldurması gerekir.¹³ Gebelik gibi olağanüstü durumlarda bu yaş sınırı 16 yaşa kadar inmektedir.¹⁴

1.2. Eş Seçimi İle İlgili Örf-Âdetler

Ömür boyu birlikteliği ifade eden evliliğin güzel bir şekilde devam etmesi için doğru bir eş seçimi şarttır. İslam’a göre evlenecek erkek ve kadının her ikisinde de bulunması gereken

Nevevi ‘alâ Muslim (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1392/1972), 12/13; Ali Bardakoğlu, “Buluş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/413.

⁴ Ebü ‘Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. ‘Abbâs eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1410/1990), 3/220. Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk* (Konya: tekin yayınları, 2015),37.

⁵ Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar, 2018), 53.

⁶ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 52.

⁷ Orhan Çeker, *Aile Hukuku Kararnamesi*. (Konya : Mehîr Vakfı) (Erişim 07 Eylül 2022), 24; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 55.

⁸ en-Nisâ 4/6.

⁹ et-Talâk 65/4.

¹⁰ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin el-Meyyis (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993), 4/212.

¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212.

¹² Tussufkhan İmmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfî Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 109.

¹³ Kazakistan Nikah ve Aile Kodu (Kazakistan Nikah ve Aile Kodu), 518 (26 Aralık 2011), Kanun No. 4, 10/1.

¹⁴ Kazakistan Nikah ve Aile Kodu, 10/1(2).

birtakım özellikler mevcuttur. Kazak Türklerinde evlenmeye “ömürlük iş” denir. Bu nedenle, doğru bir eş seçmek hayati önem arz eder. Kazaklarda eş seçiminde aranan kriterler İslam'ın önerdiği, teşvik ettiği özelliklerle birebir uyuşmaktadır. Şöyle ki, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadislerinde bir kadınla güzelliği, malı, soy-sopu ve dindarlığı için evlenilebileceğini ifade ettikten sonra, bu özelliklerinin içinde dini ve ahlaki güzel olanın tercih edilmesini özellikle tavsiye etmiştir¹⁵.

Kazak aydını Abay Kunanbayev (1845-1904)¹⁶ evleneceklerle şöyle nasihatte bulunmuştur:

Cihazdı, casavlı dep baydan alma	Çeyizli diye zenginden(kız) alma
Kedey kızı arzan dep kumarlanba	Fakirin kızı ucuz diye hoşlanma
Arı, imanı, akılı, uyatı bar	İffetli, imanlı, akıllı, hayası var
Kızınan ata ananın gafil kalma.	Anne baba kızından gafil kalma.

Bu satırlardan anlaşıldığı üzere eş seçiminde sadece güzellik veya mal için değil bilakis karşı tarafın dindar, ahlaklı ve asil bir aileden olup güzel bir çevrede yetişmiş olma özelliğinin tercih edilmesi vurgulanmaktadır. Çünkü insan birtakım özelliklerini irsiyet yoluyla anne babadan almaktadır. İnsanın aslında iyi veya kötü ne varsa o sirayet eder. “Sütpen bitken süyekpen gider/sütle işlenmiş huy, ölüp kemik olana kadar değişmez.” atasözündeki gibi anne sütüyle işlenmiş karakter kolay değişmez. Bu konuda Peygamber Efendimiz kötü muhitte yetişmiş kadından sakındırmış ve şöyle buyurmuştur: “Çöplerin yeşilliklerinden sakının. Sahabe onun ne olduğunu sorduğunda Peygamber efendimiz: Kötü muhitte büyümüş güzel kadın diye cevap vermiştir.”¹⁷

Kazaklarda, eş seçiminde dikkat edilecek diğer bir husus da evlenecek çiftlerin arasında yakın akrabalık ilişkilerinin bulunmamasıdır. Kazakların geleneksel akrabalık anlayışında “Yedi Ata” sistemi mevcuttur. Mesela, Kazak halkı, bir atadan türeyen yedi sülale içerisindeki insanları yani yedi kuşağa dahil olanları yakın akraba sayar ve kendi aralarında evlenmelerini yasaklarlar. Kazak Türkleri, müstakil bir ırk olarak oluşma sürecinde idari, coğrafi vb. sebeplerden dolayı ‘Ulu cüz, Orta cüz ve Küçük cüz’ olmak üzere üç büyük boya ayrılmıştır.¹⁸ Her Cüz birçok Urw (kabile)lerden oluşmaktadır. Mez-kûr boylar içerisindeki yedi cedde kadar uzanan akrabalık ilişkisi evlenme engelleri arasında sayılmıştır. Aralarında kan bağı olan insanların evlenmemesinin sebebini meşhur Kazak aydını I. Altınсарın şu şekilde açıklar: Bu şekilde evlenenlerden genelde aklen ve bedenen sağ çocuk doğmaz, doğsa bile ömrü kısa olur. Ayrıca bu durum çocuk

¹⁵ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ’il b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l-Buhârî*, thk. Muṣṭafa Dîb el-Buġâ (Dımaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme, 1414/1993), "Nikâh", 16(No. 4802); Ebû ‘Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî Aḥmed b. Ḥanbel, *Müsnedü'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Murşid v.dğr (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 18/288 (No. 11766); Ebû'l-Ḥasen Muslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Şaḥîhu Muslim*, thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İḥyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, 1374/1955), "Radâ", 54.

¹⁶ İbrahim Kalkan, “Kunanbayev, Abay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/373.

¹⁷ Ebû Hilâl el-Ḥasen b. 'Abdullâh Ebû Hilâl el-'Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/17; Ebû Ḥâmid Muḥammed b. Muḥammed el-Gazzâlî, *İḥyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/41.

¹⁸ Kh Arghynbaev vd., *Qazaq shezhiresi khaqynda* (Almaty: Atamura, 2000), 16.

Kazak Toplumundaki Evlenme Geleneğinin İslam Aile Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

sayısını da etkiler, en fazla birkaç çocuk sahibi olabilir. Diğer bir sebep de akrabalar arasında edepsizlik yaygınlaşır (kız kardeşlerine başka niyetle bakarlar), birlik ve beraberlik bozulur.”¹⁹ Bu kural uyulması serbest olan örfi kural olmanın ötesinde yaptırım gücüne sahip normlar arasında idi. Bu konuda S. Bizakov, kural dışı davranışların büyük cezaya çarptılacağını söylemiştir.²⁰ Bundan dolayı, Kazaklarda Şecere geleneği önemli bir yere sahip olup çocuklara küçük yaşlarından itibaren yedi ceddini ezberlettirmişler, yedi ceddini bilmeyenleri de “Yedi atasını bilmemek öksüzlüğün işareti” sözüyle kınamışlardır. Bu şekilde Kazaklar evlenecek kadın ve erkeğin aynı Urw(bir alt boy) içerisinde olmamalarına çok dikkat etmişlerdir. Günümüzde de yedi nesle kadar evlenmeme kuralı halen geçerlidir.

İslam’da evlenme engellerini teşkil eden muharremât, Kitap ve Sünnette bariz bir şekilde açıklanmıştır.²¹ Ayet ve hadislerde zikri geçen bu muharremâtın dışındakiler ile evlenmede hiçbir sakınca olmamasına rağmen dinî kaynaklarda akraba evliliğinin hoş görülmeyip uzaktan evlenmeye teşvik eden çok sayıda rivayetler yer almaktadır.²² İmam Gazali de yakın akrabalar arasında şehvet duygusu yabancılara göre daha az olduğunu ve bu sebeple doğacak çocuğun da zayıf olacağını belirterek evlenecek erkekle kızın yakın akrabalarından olmamasını tavsiye etmiştir.²³ Dolayısıyla, yakın akraba dışındakilerle evlenmek daha iyi bir hâl olup hükmen müstehaptır.²⁴ Bu ayrıntıyı gözetken Kazak halkı, eş seçiminde karşı tarafın nesebine çok dikkat etmiştir. Bunun hikmetleri arasında evlilikten dünyaya gelecek çocukların bazı genetik hastalıklardan uzak, sağlıklı olmasını gözetmenin yanında akrabalar arasında görülebilecek kan davası, miras davası gibi silâ-i rahmi zedeleyecek nahoş durumun önünü kesmek de yer alır.

1.3. Kazak Toplumundaki Söz Kesme / Sırğa Saluv Merasimleri

Kazaklarda, yaşı gelmiş evlenecek kız veya delikanlı için aileleri kendi soy-sopuna denk aday ararlar. Geleneksel Kazak toplumunda durum böyledir. Ancak erkek ile kızın kendi aralarında anlaşarak daha sonra ebeveynlerinin onayı üzere evlenme gibi durumlar da yaygındır. Böylece eş adayı belirlendikten sonra artık iki tarafın aileleri arasında düğün öncesi yapılacak merasimler başlar. Bunların ilki söz kesme yani, Kazakçadaki karşılığıyla Sırğa Saluv/küpe takmaktır.

¹⁹ İbray Altynsarin, *Oqerq Obyqayev pri svatovstve i svadbe u Kirgizov Orenburgskogo Vedomstva* (Zapiski Orenb.otd. RGO, 1870), 1/101-104 (Aktaran: İmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 125.)

²⁰ Bizakov S., *Tubi Bir Turikler* (Almatı, 2000), 1/51; Gulnar Kozgambaeva, “The ‘ZHETI-ATA’ Kazakh Tradition Of Marriage Taboo”, *BULLETIN Series Historical and socio-political sciences* (30 Mart 2020),1/7.

²¹ en-Nisâ 4/23; Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’ (Rivâyetu Ebî Muş’ab)*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, Maḥmûd Ḥalîl (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1412), "Ferâiz", (No. 3042); Buḥârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*, "Nikâh", 27(No. 4818); Ebû İsâ Muḥammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu’âd ‘Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Muşţafâ'l-Bâbî'l-Ḥalebî, 1395/1975), "Nikâh", 26(No. 1117).

²² Ebû Ḥâmid Muḥammed b. Muḥammed el-Gazzâlî, *el-Vasîṭ fi'l-Mezheb*, thk. Aḥmed Maḥmûd İbrâhîm, Muḥammed Muḥammed Tâmr (Kahire: Dâru's-Selâm, 1417/1996), 5/27; Ebû's-Sa'âdât Hibetu'llâh b. 'Alî b. Ḥamza İbnu'ş-Şecerî, *Emâlî*, thk. Maḥmûd Muḥammed et-Ṭanâhî (Kahire: y.y., 1413/1991), 2/253.

²³ Gazzâlî, *İḥyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, 2/41.

²⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-Şirâzî, *et-Tenbih fi'l-Fikhi'ş-Şâfi'i* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 5/234.

İlk önce erkek tarafı kız istemek üzere kızın ailesine Jauşı (elçi) gönderir. Elçiler genelde erkeğin akrabaları içerisinde sözü itibar edilen, yaşça büyük olanlardan seçilir. Kızın ailesi elçileri sıcak bir şekilde karşılar. Bu evliliği uygun görmezlerse “kızımızın başı boş değil, henüz küçük” diyerek güzelce reddederler. Uygun gördükleri durumunda ise “kızı kim almaz kımızı (at sütü) kim içmez” diyerek kabul ettiklerini esprili sözlerle ifade eder. Ardından kızın sözlü olduğunu gösteren Ükü/baykuşun tüyünü başörtüsüne takılır. Son zamanlarda artık Sırğa/ küpe ya da yüzük takma geleneği yaygınlaşmıştır. Bu uygulama İslam hukukunda “hitbe”²⁵ olarak adlandırılır. Kıza Ükü veyahut küpe takılmasının sebebi, kızın sözlü olduğunun bir nevi başının bağlandığının göstermesi olup bundan sonra o kız bu küpeyi atmadığı sürece kimse ona evlenme teklifinde bulunamaz. İslam’a göre de sözlü kıza evlilik teklifinde bulunmak yasaklamıştır. Bu hususta Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyuruyor: “ لَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَثْرَكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ ، أَوْ يَأْذَنَ لَهُ -الْخَاطِبُ- Sizden biriniz kardeşinin söz kesip nişanlamasının üzerine evlilik teklifi yapmasın, ta ki bir önceki teklifte bulunan kişi nişanı bozana ya da ona izin verene kadar.”²⁶

Kazaklarda, kız istemeyle beraber evlenecek kızla erkeğin ailesi arasındaki dünürlük sözleşmesi ve bu sözleşmenin güçlendirilmesi amacıyla yapılan karşılıklı hediyeler cereyan eder. Kazaklardaki “Damat yüz senelik, dünürlük bin senelik” deyiminde ifade edildiği üzere evlilik kızla erkeğin arasındaki evlilik sözleşmesinden ziyade iki tarafın aileleri arasında kurulan yeni bir akrabalık bağıdır.²⁷ Kız istemeye gelen erkek tarafı kızın babası için iyi bir at ve çeşitli hediyeler getirirler. Kızın ailesi de aynı şekilde gelen heyeti hediyelerle uğurlar. Söz kesme aşamasında kız tarafın istediği ‘Kalın mal’ adındaki mehir konumunda olan bedelin miktarı belirlenir. Kazaklar eskiden bozkırlarda göçebe hayatını benimsedikleri için kalın miktarı genelde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarla hesaplanır. Bunun dışında zamanında yürürlükte olan pahalı kumaş, takım elbise özellikle de *Sırmak* (elde yapılan halı) gibi eşyalar kalın kapsamında verilir. Kalın miktarı iki tarafın sosyo-ekonomik durumlarına göre her tür küçükbaş veya büyükbaş hayvandan en az 27 tane olacak şekilde verilir. 27 deve ya da at veya 27 sığır ve 27 koyun gibi. Bu alt sınır olup, ailelerin ekonomik imkanlarına göre sonu yedi ile bitecek bir sayı olması şartıyla (yedi sayısına büyük anlam yükledikleri için) daha fazla da verilebilir. Erkeğin ailesi Kudalasuv yani Nişan törenine kadar belirlenen mezkûr kalını hazırlaması adettendir.

Kazak Türklerinde evlilikte kalın uygulaması eskiden günümüze kadar devam etmektedir. Kalının Kazaklarda neyi ifade ettiğini ve mehir ile aynı konumda olup olmadığını İslam aile hukuku açısından değerlendirmemizde fayda vardır.

²⁵ Hitbe'nin Türkçedeki karşılığı Nişandır. Kazaklarda söz kesmeyle nişanın arasında çok fark yoktur. Ancak, nişan yapılırken mehir konumundaki kalın bedeli ödeneceğinden hukuken daha bağlayıcıdır.

²⁶ Buḥârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*, "Nikâh", 46(No. 4848); Muslim, *Şaḥîḥu Muslim*, "Nikâh", 38(2/1029); Suleymân b. el-Eş'as-es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebi Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), "Nikâh", 17(No. 2080).

²⁷ İmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfî Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 97.

2. Kazak Toplumundaki Kalın Uygulaması ve Hukukî Zemini

İslam hukuku açısından mehir nikâhın şartı değil mali sonucudur. Erkeğin evlenme sırasında evlenecek kıza ve ailesine verdiği paraya veya başka mütekavvim mala mehir denmektedir.²⁸ Kur'an-ı Kerim'de mehirle eş anlamlı olarak "Müt'a", "Ecr"²⁹, "Sadûka"³⁰, "Nihle"³¹, "Farîza"³², "ukr" kelimeleri geçmektedir. Mehir, kadının şer'i hakkı olup verilmesi vaciptir.³³ Mehrin üst sınırının olmadığı hususunda alimler ittifak etmişler de alt sınırı hakkında farklı görüşler sergilemişlerdir. Mehrin alt sınırının mevcut olduğunu savunan Hanefî mezhebine göre bu sınır 10 dirhem, Mâlikî mezhebine göre de 3 dirhemdir.³⁴ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) uygulamalarına baktığımızda her konuda olduğu gibi mehir konusunda da en güzel örneği göstermiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşlerine verdiği mehirler ve günümüzdeki karşılıklarını ele alan çalışmalardan yola çıkarak Peygamber Efendimiz'in (s.a.v), eşlerine bir kadını iyi bir ekonomik konuma getirecek miktarda mehir verdiğini görmekteyiz.³⁵ Bu da Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) kadınlara çok değer vermesinin göstergesidir.³⁶

Kazak geleneğinde mehrin yerine *kalın mal* adında bir bedel verilir. Kalın, sözlükte çokluk anlamına gelmekte olup miktarının fazla olduğunu göstermektedir. Kazak tarihi araştırmacılarımız kalın miktarının bir kadının diyet miktarına kıyasla belirleneceğini ifade eder. Şöyle ki, Kazak örfi kurallarına göre erkeğin diyeti 100 devedir (bazı kayıtlarda at şeklinde geçer) Kadının diyeti ise erkeğin diyetinin yarısıdır. Yani yarısı olan 50 deve veya attır.³⁷ Bu şekilde kalın miktarı ailelerin ekonomik durumuna göre 47 veya 37 ya da 27 büyük baş hayvan olarak belirlenir (genelde at verilir ya da kıymetine denk koyun verilir. Belirlenen bu hayvanlar dışında binek deve gibi birtakım eklemeler de vardır). Kalın 20'den az olamaz diye kural da vardır.³⁸

Kalın, Kazak, Kırgız gibi birçok Türk halklarında eskiden günümüze kadar uygulanagelen evlenecek erkek ile kızın aileleri arasında gerçekleşen akit konumundaki ödemedir. Akit denmesi, kalın belirlendikten sonra erkek tarafı için ödenmesi lazım hale gelmesi sebebiyledir. Üstelik, kız tarafı da kalına denk çeyiz hazırlama mecburiyetindedir. Bu şekilde iki taraf arasında örfî bir sözleşme meydana gelir. Kazak örfünde kalın her ne

²⁸ Mehir'in tanımı için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 5/62; Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvaheed b. 'Abdilhamîd b. es-Sivâsî İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970), 3/204.

²⁹ en-Nisâ 4/25; el-Ahzâb 33/55

³⁰ en-Nisâ 4/4.

³¹ en-Nisâ 4/4; Buḥârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*, "Tefsir", 85.

³² el-Bakara 2/236-237.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/62; Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. Ebûbekr el-Ferğânî el-Merğînânî, *el-Hidâye fî şerḥi Bidâyeti'l-mubtedî*, thk. Ṭallâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 1/199.

³⁴ Vehbe Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dimaşk : Dâru'l-Fikr, 1985), 9/6763.

³⁵ Ayşe Betül Algül, *Hz. Peygamber Döneminde Mehir Uygulamaları ve Mehrin Hikmetleri* (Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2019), 33-49.

³⁶ Mehrin hikmetleri için bkz. Algül, *Hz. Peygamber Döneminde Mehir Uygulamaları ve Mehrin Hikmetleri*, 60-84.

³⁷ Andabekov Ş, "Karamolla Jane Şubaragaş Erejeleri", S. Zimanov (ed.), *Qazaqtın Ata Zandarı*, c. V, Almaty: Jety Jargy, 2005,76-94; Ajyp Nüsüpoqasuly vd., *Tal besikten jer besikke deyin* (Almaty: Izdatel'stvo "Öner" baspasy, 2011), 26.

³⁸ Adilbeav Alaw, *Qazaq Salt-Dastur, Adet-Guruptarynyñ İslam Sharigatyymen Uylesimdiligi*, (Astana: Ruhani Qundylyqtardy Korgaw Kory, 2018), 73.

kadar mehir konumunda olsa da bazı hususlarda mehirden farklıdır. İslam hukukunda mehir doğrudan kızın kendisine verildiği için kızın mülkiyetine geçer ve evlilik öncesi verilebildiği gibi bir kısmı evlilik öncesi, bir kısmı da evlilik içinde ya da tamamını evlilik sonrası verilebilir.³⁹ Fakat kalın, tamamen örfe dayalı bir uygulama olup kızın babasının mülkiyetine geçer ve evlilikten önce belirlenip ödenmesi gerekir. Kalın bedeli çeyiz olarak kıza geri verilse de babanın önceki mallarıyla karışması sebebiyle babanın miras paylaşımında, kızın kardeşleri de bu maldan pay kazanmış olur. Bu, haksız kazanca sebep gibi görülürse de sonuçta kızın rızası vardır. Çünkü, Kâsânî'nin Bedâ'i'inde belirttiği gibi bakire kız, tıpkı nikah akdinde açık lafızla beyanda bulunmaktan utandığı gibi erkekten mehri bizzat talep etmekten utanır. O yüzden baba, kızının izniyle mehir bedelini alır ve kendi malından ilave yaparak ona çeyiz hazırlar.⁴⁰ Kazaklarda evlenecek kızların kendilerine verilecek olan kalını babalarının almasına karşı çıkmaları gibi bir durum söz konusu olamaz. Ayrıca, kızın izninin olmadığını düşündüğümüzde bile kızın babası zaten aldığı bedeli misliyle hatta fazlasıyla çeyiz olarak kıza geri verilmektedir.

Tussufkhan İmmamumadin tesbitine göre de, Kazaklardaki kalın mehirle aynı konumdadır. Şöyle ki, İslam aile hukukunda boşanma veya başka sebeplerle evlilik sona erdiğinde mehirle ilgili bazı hukukî sonuçlar ortaya çıkar. Kazaklarda da boşanma veya tefrik sonucu kalın ile ilgili mehrin hükümlerine benzeyen bazı yasalar ve müeyyideler uygulanırdı. Tussufkhan, bu meseleyle ilgi Lazarevskiy'nin kayıtlarında geçen şu bilgilere yer vermiştir:

“Tefrik veya boşanma meydana geldiğinde biler'e⁴¹ haber verilir. Biler ancak davalar delillendirildiğinde bir hükme varır. Evlilik sona erdiğinde ise duhul olup olmadığı tespit edilir; duhul olmuşsa kalının 1/3 ü damada iade edilir. Eğer duhul olmamışsa verilen kalının yarısı (1/2) geri verilir. Eğer ikisinden biri ölürse aynı şekilde yarısı geri verilir. Bu iki tarafın anlaşmasına göre de değişebilir; taraflar uygun görürse verilen kalının tamamını geri öder. Bu en çok kız tarafı reddettiği durumdadır. Eğer erkek tarafı reddederse verilen hediyeler ve kalın geri ödenmez. Bununla birlikte kız tarafından şikâyet gelirse, iffetine dokunduğu için biler mahkemesi ona malî ve bedenî ceza tayin eder”. Buradan da anlaşıldığına göre de Kazaklar'ın kalını mehir yerine saydıkları gözükmektedir.⁴²

İslam aile hukukunda ise, evli bir kadının mehrin tamamını veya yarısını ya da mu'tayı hak etme durumları mevcuttur. Bunların yanında kadının mehirden hiçbir şey alamadığı durumlar da vardır. Bu haller: 1. Evlilikten sonra zifafın gerçekleşmesi veya eşler arasında sahih halvetin meydana gelmesi ya da zifaf olmadan taraflardan birinin vefat etmesi (mehir belirlenmiş ise) durumlarında kadın mehrin tamamını alır. 2. Zifaftan önce erkeğin fiili ile boşanmışlarsa, kadın mehr-i müsemmanın yarısını alır. Eğer kadının fiili sebebiyle boşanmışlarsa mehirden hiçbir şey alamaz, aldığı mehrin tamamını erkeğe geri

³⁹ Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389.

⁴⁰ 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-šanâ'i' fi tertibi'ş-şerâ'i'* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/240.

⁴¹ Halk arasındaki davalara bakan ve hüküm veren kişi; N. Uâliev (ed.), *Qazaq sózdigi: qazaq tilining birtomdyq ulken túsindirme sózdigi* (Almaty: Dâuir, 2013), 232.

⁴² İmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfî Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 139.

verir. Sahih nikah akdinde durum böyledir. Fasıh nikah akdinde ise zifaktan önce boşanmaları durumunda, erkeğin kadına mehir verme zorunluluğu yoktur. 3. Mehrin belirlenmediği durumda zifaktan önce kocası ölen kadın mu'ta alır. 4.Zifaktan önce kadının dinden çıkması durumunda boşanma kadın sebebiyle kabul edilir ve mehirden hiçbir şey kazanamaz.⁴³

Kalının başlık parasıyla da ayrılan yönleri vardır. Başlık parası, evlenecek kızın para karşılığında elde edilecek bir nesne ya da ticarî mal gibi algılanmasına sebebiyet verirken, kalın tamamen evlenecek çifte yapılan sosyal yardımlaşma mesabesinde olup, yeni evlilerin karşılaşabilecek maddî külfetlerini azaltmayı amaçlar. Bunun dışında evliliğin devamı için de bir nevi teminat ya da sigorta gibidir.⁴⁴ Her evlilikte boşanma riski olabilir. Fakat, kalını ödenen kadınla boşanmak hem koca için hem de ailesi için ekonomik sıkıntı yaratabilir. Çünkü, erkek tekrar evlenmesi durumunda bir daha kalın ödemek büyük derecede malî külfet oluşturacağını bilir, O yüzden evliliği koruma adına tüm çabasını gösterir.

Kısaca, kalın Kazak toplumunda eskiden günümüze kadar uygulana gelen sosyal bir gerçektir. Her ne kadar mehirden bazı yönleriyle farklılık gösterse de dolaylı olarak kızın mülkiyetine geçmesi ve kıza sağlayan maslahatlar bakımından mehirle aynı amacı güttüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca, mehir nikah akdinin şartı olmayıp malî sonucudur. Kalın adına bir bedelin verilmesi evliliğin sıhhatini etkilemez. Genelde erkeğin ailesi nişan gününe kadar kalını akrabalarının desteğiyle hazırlayıp kızın ailesine teslim eder. Kızın babası da düğüne kadar aldığı bu kalın bedeliyle kızına çeyiz hazırlar. Kayıtlarda çeyizin neredeyse kalınla eşit değerde olduğu geçmektedir.⁴⁵

3. Kudalasuv/ Nişanlanma Örf-Âdeti ve Hukukî Arka Planı

Nikah akdinden önce evlenmek üzere söz veren iki tarafın birbirini daha yakından tanıma ve düğüne hazırlık süreci olarak bilinen nişanlılık, Kazak Türklerinde "Kudalasuv, Kudatüsü: Dünür olmak" diye isimlendirilir. Nişanlanmanın meşruiyeti Kuran ve sünnetle sabittir.⁴⁶ Kazaklarda dünür olmak çok önemlidir. Yeni evliliğin bekası için sadece evlenecek çiftlerin ilişkilerinin iyi olması yetmez, ailelerin birbirleri ile olan ilişkilerin de sağlam olması gerekir. Ne yazık ki sırf dünürlerin anlaşmazlığı sebebiyle boşanan çok sayıda çift var.

Aslında, Kazak halkının "Kudalasu" adeti Kırgız halkındakiyle aynıdır. İslam Hukuku araştırmacısı Kariev'in tesbitine göre: "Kuda, Farsçadaki "خداه/ Hudâ-Allah" kelimesiyle yakından ilgilidir. Yani (hudâ) adına verilen söze sadık kalalım anlamını ifade eder".⁴⁷ Bu hususta Allahû Teala Kur'an-ı Kerim'de: "وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا" "Verdiğiniz

⁴³ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 128-130.

⁴⁴ Aiiitmammat Kariev, "Kırgız Örf-Âdetindeki Kalın Uygulamasının İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19. yy)", *Dergiabant* 9/2 (Kasım 2021), 748-765.

⁴⁵ İmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 143.

⁴⁶ el-Bakara 2/235; Buḥârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*, "Nikâh", 11(No. 4793).

⁴⁷ Kariev, "Kırgız Örf-Âdetindeki Kalın Uygulamasının İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19. yy)", 748-765.

sözü yerine getirin, çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir.” buyuruyor.⁴⁸ Hadis-i şerifte de Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Bana şu altı şey hakkında söz verin, ben de sizin cennete gireceğinize kefil olayım: Konuştuğunuz zaman doğru konuşun! Vaatte bulunduğunuz zaman yerine getirin! Emânet husûsunda güvenilir olun! İffetinizi muhâfaza edin! Gözlerinizi haramdan koruyun! Ellerinizi haramdan uzak tutun!”⁴⁹ Naslarda geçen bu tür emir ve tavsiyelerden yola çıkarak nişanı bozmanın dinen hoş karşılanmadığı sonucuna ulaşırsak da bunun hukuken bir bağlayıcılığı olduğunu ifade etmez. Sonuçta, nişanlanmakla nikâh akdi gerçekleşmemiştir.⁵⁰ İslâm hukuku açısından baktığımızda çoğunluk müçtehitlere göre nişanı tek taraflı bozmak caizdir ve bunun için karşı tarafın rızası gerekmez.⁵¹ Kazaklarda ise Kudalığı (nişanı) bozmak çok ayıp kabul edilmiş ve toplum tarafından kınanmıştır. Hatta nişanı bozan taraf bazı mâli tazminatlara da tabi tutulmuştur.⁵²

Kudatüsü, Kazaklarda erkek tarafının kız tarafına öncesinde anlaştığı kalını götürme törenine denir. Erkeğin ailesi kızın babasının istediği kalını eksiksiz bir şekilde hazırlayıp 15-20 kişilik bir grup halinde kızın evine gelirler. Önceden belirlenmiş kalın bedelinin yanında pahalı ipek kumaş, sırmak (elde dokulmuş halı), takım elbise, şeker, tatlı vs. hediyeler de getirirler. Günümüzde ise kalın yerine bu hayvanların piyasa değerindeki kıymeti para olarak verilmektedir. Kızın ailesi, dünürlerini büyük hazırlıklara karşılar. Misafirler için evin avlusunda çadırlar dikilir, koyunlar kesilip ziyafet verilir. Bu sırada erkek tarafının kız ve ailesi için getirdikleri hediyeler taksim edilir. Kız tarafı da misafirleri elleri boş göndermezler, örf gereği çeşitli hediyelerle uğurlar. Böylece Kudalığın evlilikle tamamlanması umuduyla dualarla nişan töreni sona erer. Misafir uğurlama çayında erkeğin babası, kızın babasına düğün günü gelinle beraber erkeğin ailesi ve akrabaları için getirecekleri (Kazaklarda kiyit uygulaması diye adlandırılan) hediye türleri ve bu hediyelerin kimlere verileceğinin yazılı olduğu bir liste verir. Bu uygulamadan da gördüğümüz üzere Kazaklarda evlilik öncesindeki her bir işlem akit gibi bağlayıcıdır. Evlilik, kız ile erkeği ilgilendiren bir sözleşme ise de Kazak örfünde hukukî sonuç olarak daha çok kızla erkeğin ailelerini ilgilendirmektedir. Çünkü evlilikle ilgili tüm masraflar aileler tarafından karşılanır. Nişan bozulması gibi bir anlaşmazlık çıktığı zaman davanın tarafları yine velilerdir. Kısaca evliliğe kadar tüm işlemlerle aile büyükleri bizzat ilgilendirirler.

Nişandan düğüne kadarki bu süreç genelde bir buçuk iki seneyi bulur. Bu süreçte kız tarafı aldıkları kalınla kızın çeyizini ve kiyt'i⁵³ hazırlar. Bu süreçte iki taraf aileleri arasında yine birtakım görüşmeler, ufak tefek hediye alışverişi cereyan eder. Bu tür görüşmeler ve hediyeleşmeler evlenecek çiftlerin, özellikle iki tarafın aileleri arasındaki ilişkileri güçlendirme konusunda çok önem arz etmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz'in: “تهادوا تحابوا” “Hediyeleşin ki birbirinizi seversiniz, hediye sevgiyi arttırır.” anlamında

⁴⁸ el-İsrâ, 17/34.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 37/417(No. 22756).

⁵⁰ Orhan Çeker, *Aile Hukuku Kararnamesi*, (Konya: Mehîr Vakfı), 23.

⁵¹ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 39.

⁵² Adilbaev M., “Shar Kushik Erejesi”, *Qazaqtın ata zandarı*; (Almatı : Zeti Zargı, 2004), 5/94.

⁵³ Dünürlere verilecek havyan, altın ve gümüşten oluşan hediye türü. Uâliev, *Qazaq sözdüğü*, 645.

birçok hadisi ile hediyeleşmeye teşvik etmiştir.⁵⁴ Bu süreçte, evlenecek adaylar, İslami sınırlar çerçevesinde görüşmek suretiyle birbirlerini daha yakından tanırlar. Kızın ailesi kızlarını emanet edecek delikanlıyı sınamak amacıyla sık sık evlerine davet ederler. Özellikle hasat mevsimlerinde yardım için çağırılır ve çalışkanlığı, becerikliliği aile yuvasını kurup sürdürebilecek kabiliyette olup olmadığı aile fertleri tarafından gözlemlenir.

3.1. Nişan Bozma ve Hukukî Yaptırımları

Her nişan nikahla sonuçlanmayabilir. Kadının ya da erkeğin vefat etmesi veya aralarında ortaya çıkan anlaşmazlık gibi çeşitli sebeplerle nişan bozulabilir. Nişan, tarafların evleneceklerine dair verdikleri vaadden ibaret olup bozulması hukuken caizdir. Fakat, nişanlılık döneminde, mehrin ödenmesi ya da karşılıklı hediyeleşme gibi bir takım malî işlemler yapıldığı durumunda İslâm aile hukukuna göre nişanı bozmak bazı maddî tazminatları da beraberinde getirir. Eğer mehir kız tarafına ödendikten sonra nişan bozulmuşsa verilen mal aynen iade edilecektir. Helak olduğu durumda, mislî mal ise misli kıymetî mal ise kıymeti ödenmelidir. Nişanın kim tarafından bozulduğu mehrin durumunu etkilemez.⁵⁵ Çünkü mehir sahih bir nikahın sonucudur. Nişanlanma bir hukukî akit olmadığı için mehirlere ilgili hüküm doğurmaz. Evlilik öncesi tarafların karşılıklı verdikleri hediyelerin durumuna gelince Hanefiler, hibeye kıyas ederek hediyelerin, telef olması veya tüketilmesi ya da mülkiyet değişikliği gibi geri dönüşü olmayan bir durum söz konusu olmadıkça geri alınabileceğini dile getirmişlerdir.⁵⁶

Malikilere göre, nişanı erkek tarafı bozarsa hediyeleri geri isteyemez, şayet kız tarafı bozarsa erkeğin verdiği hediyeler varsa aynını tüketilmiş ya da telef olmuşsa kıymetini tazmin eder. Şafîî ve Hanbelî mezhebine göre hediyeler hibe hükmünde olup kabzedilmesiyle karşı tarafın mülkiyetine geçer ve geri istenmez.⁵⁷

Kazak Türklerinde, nişanlı kızın veya erkeğin vefat etmesi gibi istenmeyen bir durum ortaya çıktığında kalın aynen iade edilir.⁵⁸ Bu konuda kalının mehir ile aynı hukuki sonuç doğurduğunu görüyoruz. Kazaklarda, nişanlı kızın vefat etmesi halinde, eğer kız kardeşi varsa ve aileler de muvafakat ederse, vefat eden kızın kız kardeşinin damatla evlendirilmesi şeklinde bir uygulama da mevcuttur. Böylece dünürlük devam eder, kalın davası da ortaya çıkmamış olur. Nişan bozmayla ilgili Tussufkhan tez çalışmasında 1896 yılında çıkan “Şar Küşük Erejesinin” ilk maddesine yer vermiştir: “Birinden biri kız isteyip, dünür olarak kalını ödendikten sonra o kız başka birine verirse, Kazak örf kurallarına göre bütün kalını geri vererek at-şapandan başlayarak 3 dokuza⁵⁹ kadar cezaya

⁵⁴ Aḥmed b. Ḥanbel, *Müsnedü'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, 15/141 (No. 9250); Ebû Suleymân Ḥamd b. Muḥammed b. İbrâhîm b. el-Ḥaṭṭâb el-Bustî el-Ḥaṭṭâbî, *Me'âlimu's-Sünen* (Halep: el-Maṭba'atu'l-İlmiyye, 1351/1932), 3/41.

⁵⁵ Ebû Muḥammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ'î İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 9/452; Ebû Ḥâmid Muḥammed b. Muḥammed el-Gazzâlî, *el-Vasiṭ fi'l-Mezheb*, thk. Aḥmed Maḥmûd İbrâhîm, Muḥammed Muḥammed Tâmr (Kahire: Dâru's-Selâm, 1417/1996), 5/164; Muḥammed Emîn b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Ḥuseynî ed-Dimeşki İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muḥtâr 'alâ'd-Durri'l-muḥtâr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 4/304.

⁵⁶ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 40.

⁵⁷ Zuhayli, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/25-27; Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 39.

⁵⁸ “Karamola Erejesi”, 48.md.; <https://E-History.kz/Kz/News/Show/23908/> (11 Nisan 2020).

⁵⁹ Deve, at veya diğ er hayvanlardan toplam 27 baş hayvan. Uâliev, *Qazaq sözdigi*, 1250,1354.

çarptırılacaktır.”⁶⁰ Ancak, geçerli bir sebeple nişanın bozulması ilerde vuku olabilecek boşanma hadisesinden daha hafiftir.⁶¹ Bu sebeple, İslam hukukuna göre mehrin ve karşılıklı verilen hediyelerin dışında hiçbir tazminat veya ceza söz konusu olamaz. Ne var ki, günümüzde nişan bir takım külfet ve borçlar altına girmeyi gerektirdiğinden son dönem fıkıh araştırmacılarımızdan nişan bozulduğunda maddî ve manevî tazminatın gerekeceğini söyleyenler de vardır.⁶²

3.2. Sosyo-Ekonomik Güvence Olarak Çeyiz

Çeyiz, Arapça تجهيز، تجهيز، جهيز⁶³ (hazırlamak) kelimesinden gelmiş olup gelinin baba evinden koca evine götüreceği her türlü şahsi veya ev eşyasını ifade eder. Çeyiz uygulaması hemen hemen her toplumda köklü bir gelenek haline gelmiş teamüldür. Kazak Türkleri arasında çeyize “Casauv”⁶⁴ adı verilir. Kazaklar kızın çeyizine çok önem vermişler, “Kalınsız kız olsa da çeyizsiz olmaz” diyerek, anneler kızları daha çocuk yaşta onlara çeyiz hazırlamayı vazife olarak kabul etmişlerdir. Kazaklarda çeyizin kapsamına kızın şahsi eşyaları ve tüm ev eşyaları girmektedir. Bunun dışında, kız koca evine giderken kendi mülkiyetinde olan yirmi otuz civarındaki küçük baş hayvanı da çeyiz eşyalarıyla beraber götürür.⁶⁵ Tüm bunlar kızın koca evine alışana kadar yabancılık çekmesin, başı eğik olmasın diye yapılır. Genelde çeyiz kızın aldığı kalına denk hazırlanırken bazen kalın değerinden fazla olabilir. Bu tamamen ailelerin durumuna göredir.

İslam’a göre, israfa kaçılmadığı sürece çeyiz hazırlanmasında hiçbir sakınca yoktur. Hatta Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kızı Fatma (r.a) evlenirken onun için bizzat çeyiz hazırlamıştır.⁶⁶ Çeyiz, dini hükmün değil sosyal yapının bir ürünüdür.⁶⁷ Dolayısıyla kız kendisine verilen mehir ile çeyiz yapmaya zorlanamaz. Kadın, koca evine hiç çeyizsiz ya da kocanın verdiği mehre denk olmayan çeyizle de gitmesi caizdir. Bu konuda kocanın çeyiz talebinde bulunma hakkı yoktur.⁶⁸ Çünkü kız evlendikten sonra nafakasını temin etme görevi kocasına verilmiştir. Dolayısıyla nafaka kapsamında olan ev tutmak, ev eşyalarını temin etmek, karısının giyim kuşam vb. ihtiyaçlarını karşılamak kocanın sorumluluğundadır.⁶⁹ Ancak kızın ailesi örfen çeyizi hazırlamış ise bunlar kıza ait şahsi

⁶⁰ M., “Shar Kushik Erejesi”, 5/94; İmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 117.

⁶¹ Hayreddin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri* (İz Yayıncılık, 2003), 1/242.

⁶² H. İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (30 Eylül 2005), 93; Aitmatmat Kariev, “Kırgız Halkının Nişanlılık ile İlgili Örf-Âdetlerinin İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19.yy.)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/5 (29 Aralık 2020), 4172.

⁶³ Ebû ‘Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Aĥmed el-Ferâhidî el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, thk. Mehdi el-Maĥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ’î (Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), 3/385.

⁶⁴ Cihaz, ev eşyası manasında. Uâliev, *Qazaq sözdigi*, 482.

⁶⁵ Nüsîpoĥasûly vd., *Tal besikten jer besikke deyin*, 355.

⁶⁶ Aĥmed b. Ĥanbel, *Müsnedü’l-İmâm Aĥmed b. Ĥanbel*, 2/73 (No. 643); Ebû ‘Abdurrahmân Aĥmed b. Şu’ayb el-Ĥorâsânî en-Nesâ’î, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, thk. Ĥasen ‘Abdulmun’im (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1421/2001), “Nikâh”, 28 (No. 5546).

⁶⁷ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, “Çeyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993). 296-297.

⁶⁸ el-Cezîrî Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *el-Fıĥh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba’a* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1424), 4/158.

⁶⁹ Ali Aĥmed Abdül Âl Taĥtâvî, Şerhu kitâbi’n-nikâh (Lübnan: Dâru’l-kütubi’l-ilmiyye, 2005), 59.

mülk sayılır. Maliki fakihleri bu konuda farklı bir görüş sunmuştur. Şöyle ki, mehir kadına zifaktan önce para olarak verilmişse kadın aldığı mehre layık çeyiz hazırlamalıdır.⁷⁰ İbn-i Abidin, bu konuda Bezzazi, İmam Cemaleddin ve Muhit sahibinin fetvalarını şu şekilde aktarır: Örneğin, erkek zengin babanın kızına üç bin dinar distiman parası vermiş (mehr-i müeccel) baba da kızı çeyizsiz göndermiş ise bu durumda erkek, kızın babasından örf miktarında çeyiz hazırlamasını ya da vermiş olduğu distiman parasını talep edebilir.⁷¹ Bu görüşlerden hareketle erkek, evleneceği kadına me+hirle beraber bir miktar mal vermiş, örf de kadının bu bedelle çeyiz hazırlamasını gerektiriyorsa kadının koca evine çeyizsiz gelmesi uygun değildir.

Yukarıdaki görüşleri değerlendirdiğimizde Kazaklardaki çeyiz uygulaması israfa girmediği sürece zorunluluğunun caiz olduğu kanaatine varıyoruz. Çünkü erkek tarafı kız tarafına kalını teslim ederken çeyiz hazırlanmasını şart koşmaktadır. Nitekim Hanefiler, akdin ruhuna ve tabiatına uygun olup örf haline gelmiş şartları geçerli saymışlardır.⁷² Ayrıca, çeyizsiz kız vermek hem karı koca hem de iki tarafın aileleri arasında büyük sıkıntılar yaratacağından maslahat gereği, örfün de şer'i delil kaynağı olması hasebiyle kız tarafın kalına layık çeyiz hazırlamasını gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Çeyizin mülkiyeti konusunda tüm mezhep alimleri hazırlanan çeyizin kim tarafından hazırlanırsa hazırlansın mülkiyetinin kadına ait olduğu görüşündedirler.⁷³ Çünkü, kızın babası çeyizi mehir parasıyla hazırladığında onun malına vekaleten tasarrufta bulunmuş olur. Eğer kendi malından harcamışsa hazırladığı çeyiz hibe hükmünde olup yine kızın mülkiyetine geçer. Kazak örfünde de durum aynıdır. Getirilen çeyizin mülkiyeti kadına aittir, hiç kimse hak iddiasında bulunamaz. Bunun en bariz örneği boşanan kadının giderken çeyiz eşyalarını da yanında alıp götürmesidir. Bununla ilgili Tusufkhan, ulaştığı kayıtlardan hareketle kadının kendi görevlerini yerine getirmemesi ya da ahlakî kurallardan yoksun olması gibi kadından kaynaklanan sebeplerle boşanma meydana geldiğinde getirdiği jasadı (çeyizi) tamamen kendisine verilerek evine gönderileceği aktarmış ve bu durumu İslam hukukundaki sahîh bir evlilik ve birleşme sonrasında gerçekleşen boşanmada kadının mehrin tamamına alarak ayrılmasına benzetmiştir.⁷⁴

4. Kazak Toplumundaki Nikah (Düğün Merasimi) ve İslam Hukuku

Nikâh, sözlükte birleşme, evlenme ve cinsel ilişkiyi ifade eder. Terim olarak, " عقد يفيد " evlenmelerinde engel bulunmayan kız ve erkeğin icap ve kabulünün şahitler huzurunda gerçekleşmesi ile meydana gelen evlilik ilişkisidir.⁷⁵ Nikahın sıhhati için Hanefi, Şafii ve

⁷⁰ Dîb, "Çeyiz", 8/296-297.

⁷¹ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 3/158; Muḥammed Ebû Zehrâ, *el-Aḥvâlü's-şahsiyye* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, ts.), 226.

⁷² Hayreddin Karaman, "Akid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/254.

⁷³ Muḥammed Ebû Zehrâ, *el-Aḥvâlü's-şahsiyye* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, ts.), 228.

⁷⁴ İmamumadi, *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 139.

⁷⁵ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr 'alâ'd-Durri'l-muhtâr*, 3/3.

⁷⁶ Fahrettin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/485.

Hanbeliler akdin şahitler huzurunda yapılmasını şart koşmaktadırlar.⁷⁷ Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.): “İki şahitsiz nikah caiz değildir” buyurur.⁷⁸ Malikiler ise nikahın duyurulmasını emreden hadisleri delil göstererek ilanı şart koşmuşlardır.⁷⁹

Düğün Kazak toplumunda önemli bir yere sahiptir. Böyle bir hayırlı işi ve hukukî birleşmeyi halka duyurmak ve bu vesileyle akraba, dostlara ziyafetler vererek kutlama yapmak hem Peygamber Efendimiz’in tavsiye ettiği uygulama hem de eskiden günümüze kadar uygulanagelmış geleneksel törenimizdir.

Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) ensardan bir kadının evlilik hazırlığını yapan Abdullah b. Avf'a "أولم ولو بشاة": Bir koyunla da olsa ziyafet yapın⁸⁰ demesi ve evliliği açıkta yapın, düğünde def çalın mealindeki birçok hadisler ve bizzat kendi uygulamaları düğün merasiminin en az sünnet-i müekkelede derecesinde olduğunu gösterir.⁸¹

Kazak halkının düğün merasimine gelince bu sünnet üzere şanlı törenlerle kutlamıştır. Düğün, önce kız tarafta gerçekleşir buna Kazakçada "Kız Uzatu Toyu- kızı uğurlama töreni" denir. Düğünden bir gün öncesi damat ve akrabalarından bir grup kişi kızın evine gelir, gelirken de düğün ikramları için kesilecek dana ya da birkaç küçükbaş hayvan getirirdi, bunlar kalının dışındaki bağışlar kapsamındadır. Aynı şekilde erkek tarafında gerçekleşecek (Gelin túsuru: Gelin getirme) toyunda da kız tarafı çeyiz ve kiyitle birlikte bunları taşıyacak süslü deve ya da at getirirler. Düğün merasiminde akraba dost bir araya gelir, yemek ikramlarına iştirak eder ve gelinle damadın evliliğine şahitlik yaparlar. Düğünde çeşitli eğlenceler yapılır, at yarışı ve güreş gibi milli oyunlar düzenlenir, düğün sahibi de oyunlarda kazanan şampiyonlara ödül hazırlardı. Bu şekilde evlilik töreni gerçekleşmiş olur.

5. Kazaklardaki Betaşar (yüz açma) Adeti ve İslam Hukuku

Kazak düğünlerinde eskiden günümüze değin köklü gelenek haline gelmiş diğer bir uygulama ise “Betaşar”dır. Betaşar yüz açma anlamında olup gelin, kocasının evine gelirken yüzü gizlenerek örtülü halde gelir ve tavsiye nasihat içeren maniler okunarak yüzü açılır.⁸²

Betaşar sözü, genelde yeni geline yeni aile üyelerini tanıştırmak ve yeni hayata alışmasını kolaylaştırmak amacıyla söylenir. İçeriği bakımından gelinin evdeki görevlerini anlatan tüm akrabalarıyla nasıl davranması gerektiğini öğreten, özellikle evliliğin huzuru ve devamı için gelinin rolünü açıklayan dizelerden oluşan bir nevi standıdır. Betaşar töreninde öncelikle gelinin yüzü örtülü hâlde damatla beraber toplumun önüne çıkar, ardından Betaşar ritüelini gerçekleştirmek için söz ustası, gelinle damadın yanına gelir ve

⁷⁷ Ebu'l-Fađl 'Abdullâh b. Maħmûd el-Ĥanefî el-Mevşilî, *el-İĥtiyâr li ta'lîli'l-Muĥtâr* (Kahire: Maṭba'atu'l-Ĥalebi, 1356/1937), 3/83; Şîrâzî, *et-Tenbîh fî'l-Fıkhî's-Şâfi'î*, 2/40.

⁷⁸ Buĥârî, *Şaĥîhu'l-Buĥârî*, “Nikâh”, 8(S.937); Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, “Nikâh”, 16(No. 1104).

⁷⁹ Aĥmed b. Ĥanbel, *Müsnedü'l-İmâm Aĥmed b. Ĥanbel*, 26/53(No. 16130); Ebû 'Abdullâh Muĥammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Muĥammed Fuâd 'Abdulbâkî (b.y.: Dâru 'İhyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.), “Nikâh”, 20(No. 1890); Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, “Nikâh”, 6(No. 1089).

⁸⁰ Buĥârî, *Şaĥîhu'l-Buĥârî*, “Fezâilü's-Sahâbe”, 33(No. 3570); Muslim, *Şaĥîhu Muslim*, “Nikâh”, 79.

⁸¹ Çolak, *İslam Aile Hukuku*, 44.

⁸² Türklerdeki “Duvak serpme” uygulamasının bir benzeri.

Betaşar manisini söyler. Geline yeni akrabalarının tek tek isimlerini söyleyerek tanıtılır. Akabinde gelin ve damada İslam ruhuna uygun öğüt- nasihatler verilir, geline yeni çevresindeki örf- âdetler anlatılır. Bunu dinleyen düğün misafirleri de bu nasihatlerden kendilerine pay çıkarmış olur. Son olarak yeni çiftin hayrı ve yuvalarının huzurla devam etmesi için dua ve niyazla merasim sona erdirilir. Bu uygulamayı Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.), kızı Hz. Fatma Hz. Ali ile evlendiği gün ikisine yaptığı öğütlere benzetebiliriz.

Düğün ve Betaşar bittikten sonra kızla damadın nikahı kıyılır. Nikah kıymak üzere hoca gelir ve İslam'ın şartlarına göre en az iki şahit huzurunda nikahları kıyılır. Günümüzde yaygın olan uygulamada nikah kıyma sırasında kızdan mehir lafzıyla ne kadar mehir alacağı sorulur. Kalın uygulaması hakkında farklı görüşler olduğundan nikah akdini daha sağlama bağlamak amacıyla kızdan kalın malın dışında az miktarda olsa mehir talep etmesi istenir.

Sonuç

Bu çalışmamızda Kendi milli örf adetlerine bağlı olarak yaşayan, eskiden daha çok kırsal bölgeleri mesken edinen Kazak Türklerinin evlilik müessesinde uyguladığı başlıca gelenekleri ele aldık. Bu geleneklerin İslam literatüründeki yerini inceledik ve şu sonuçlara vardık. Öncelikle, Kazak halkı eskilerde İslam idaresinden uzak kırsal bölgelerde yaşadığı için, evlilikle ilgili teamüllerinde daha çok örfi uygulamalara başvurmuşlardır. Örneğin, kalın uygulaması ve nişan bozma sonucundaki maddî tazminat gibi. Kalın, her ne kadar dinî bir uygulama olmayıp eski Türklerden beri gelen örf-âdet olsa da sosyal boyutuna baktığımızda evlenecek çift için aileleri tarafından yapılan sosyal dayanışma anlamı taşıdığını görmekteyiz. "Ataerkil" aile yapısına sahip olan Kazak halkında *Şecere* geleneği önemli bir yere sahiptir. Buna göre yedi kuşağa kadarki insanlar yakın akraba sayılıp, kendi aralarında evlenmeleri örfen yasaktır. Dinimize göre de evleneceklerin yakın akrabadan olmaması tavsiye edilmiştir. Çeyiz hakkında Malî mezhebinin görüşleri ve Hanefilerden İbn-i Âbidin'in görüşlerinden yola çıkarak erkek tarafı kalın verirken kız tarafından çeyiz hazırlamalarını talep ettiği için kızın da çeyizle gelmesinin zorunlu olduğu sonucuna varıyoruz. Son olarak, günümüzde halk arasında uygulanmakta olan nikah kıyma töreninde, Kadının erkekten "kalın mal" dışında az miktarda olsa mehir lafzını kullanarak mehir bedeli talep etmesinin evliliğin şartlarına daha uygun olup bunun yaygınlaşması gerektiğini savunuyoruz.

Kaynakça

- Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, el-Cezîrî. *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424.
- Acar, H. İbrahim. "İSLAM HUKUKU AÇISINDAN NİŞANLANMA". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (30 Eylül 2005), 71-94.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Alaw, Adilbeav. *Qazaq Salt-Dastur,Adet-Guruptarynyñ İslam Sharigatyymen Uylesimdiligi*. 2 Cilt. Astana: Ruhani Qundylyqtardy Korgaw Kory, 1. Basım, 2018.
- Algül, Ayşe Betül. *Hız Peygamber Döneminde Mehir Uygulamaları ve Mehrin Hikmetleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Altynsarin, İbray. *Oqerq Obyqayev pri svatovstve i svadbe u Kirgizov Orenburgskogo Vedomstva*. Zapiski Orenb.otd. RGO, 1870.
- Argynbaev, Kh vd. *Qazaq shezhiresi khaqynda*. Almaty: Atamūra, 2000.
- Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Aydın, Mehmet Akif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bardakoglu, Ali. "Bulûğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî el-. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Aâtâ. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1424/2003.
- Bizakov S. *Tubi Bir Turikler*. Almaty, Qazaq Ensiklopediyası Bac Redeksiyası Baspası., 2000.
- Buĥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buĥârî el-. *Şaĥîhu'l-Buĥârî*. thk. Muştafa Dîb el-Buĥâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Çeker, Orhan. *Aile Hukuku Kararnamesi*. Konya: Mehîr Vakfı. Erişim 07 Eylül 2022. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=5386&wYazarlar=Orhan+%C3%87eker>
- Çolak, Abdullah. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar, 1.Baskı., 2018.
- Dîb, Abdülazîm Mahmûd ed-. "Çeyiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/296-297. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Şâbit b. Zûĥâ b. Mâh. *Musnedu Ebî Hanîfe Rivâyetü'l-Haşkefi*. thk. 'Abdurrahman Hasan Mahmûd. Mısır: y.y., ts.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh. *Cemheretu'l-Emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *el-Aĥvâlû's-şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, 2. Basım, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *el-Vasi't fi'l-Mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm, Muhammed Muhammed Tâmr. 7 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1417/1996.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Ĥalîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Ahmed el-Ferâhîdî el-. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdi el-Maĥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- Ĥaĥĥâbî, Ebû Suleymân Ĥamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Ĥaĥĥâb el-Bustî el-. *Me'âlimu's-Sünen*. Halep: el-Maĥba'atu'l-'İlmiyye, 1351/1932.
- İbn Kudâme el-Maĥdisî, Ebû Muhammed Muvaffaĥuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îli. *el-Muĥni*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuĥsin et-Turki, 'Abdulfettâh Muhammed el-Ĥulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 3. Basım, 1417/1997.
- İbn Kudâme el-Maĥdisî, Ebû Muhammed Muvaffaĥuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îli. *el-Muĥni*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405/1985.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Ĥazvîni. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emin b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Ĥuseynî ed-Dimeşķi. *Reddu'l-muĥtâr 'alâ'd-Durri'l-muĥtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.
- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvaĥid b. 'Abdilĥamid b. es-Sivâsi. *Fethu'l-ĥadir*. 10 Cilt. Lûbnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.
- İbnu's-Şecerî, Ebû's-Sa'âdât Hibetu'llâh b. 'Alî b. Ĥamza. *Emâli*. thk. Mahmûd Muhammed eĥ-Tanâhî. 3 Cilt. Kahire: y.y., 1413/1991.
- İmamumadi, Tussufkhan. *Geleneksel Kazak Toplumundaki Örfi Kuralların İslam Hukuku Açısından Deĝerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kalkan, İbrahim. "Kunanbayev, Abay". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/373-375. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Kazak Toplumundaki Evlenme Geleneğinin İslam Aile Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

- Karaman, Hayreddin. "Akid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/251-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. İz Yayıncılık, 2.
- Kariev, Aiiitmammat. "Kırgız Halkının Nişanlılık ile İlgili Örf-Âdetlerinin İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19.yy)". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/5 (29 Aralık 2020), 4167-4183. <https://doi.org/10.15869/itobiad.790231>
- Kariev, Aiiitmammat. "Kırgız Örf-Âdetindeki Kalın Uygulamasının İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19. yy)". *Dergiabant* 9/2 (Kasım 2021), 748-765.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebübekir b. Mes'ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî el-. *Bedâ'i'u's-şanâ'î' fi tertibi'ş-şerâ'î'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kozgambaeva, Gulnar. "The 'ZHETI-ATA' Kazakh Tradition Of Marriage Taboo". *BULLETIN Series Historical and socio-political sciences* 64/1 (30 Mart 2020). <https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-5461.26>
- M., Adilbaev. "Shar Kushik Erejesi". *Qazaqtın ata zandarı*. ; Almatı: Zeti Zargı, 2004. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=379971&wKitaplar=Kazak+ata+zandar%C4%B1>
- Mağauin, Muhtar. *Şynğys han: žâne onyñ zamany; derekti tarihi hikaja*. 1. Almaty: Däuir, 2011.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvaṭṭa' (Rivâyetu Ebî Muş'ab)*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Maḥmûd Ḥalîl. 2 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1412.
- Merginâni, Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. Ebübekr el-Ferğânî el-. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mubtedî*. thk. Ṭallâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Mevşilî, Ebu'l-Faḍl 'Abdullâh b. Maḥmûd el-Ḥanefî el-. *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Maṭba'atu'l-Ḥalebî, 1356/1937.
- Muslim, Ebû'l-Ḥasen Muslim b. el-Ḥaccâc el-Ḥuşeyrî en-Nisâbüri. *Şaḥîhu Muslim*. thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374/1955.
- Myngzhan, Nyghmet - Mûratkhan Qani (ed.). *Qazaqtynğ qysqasha tarikhy*. Almaty: Zhalyñ, 1994.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Aḥmed b. Şu'ayb el-Ḥorâsânî en-. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. thk. Ḥasen 'Abdulmun'im. 10 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muḥyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Şerḥu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972.
- Nüsipoğasüly, Ajyp vd. *Tal besikten jer besikke deyin*. Almaty: Izdatel'stvo "Öner" baspasy, 2011.
- Onğarov, Erşat Ağybajuly. *Kazak mädenieti žâne islam kundylyktary*. Almaty: Kökziek, 2013.
- Saray, Mehmet. "Kazakistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/121-125. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Seraḥsi, Muḥammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-'Eimme es-. *el-Mebsûṭ*. thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şirâzi, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-. *et-Tenbîh fi'l-Fıkhî'ş-Şâfi'î*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ et-. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Ḥalebî, 1395/1975.
- Uâliev, N. (ed.). *Qazaq sózdigi: qazaq tiliniñ birtomdyq ulken tuşındırme sózdigi*. Almaty: Däuir, 2013.
- Zuhayli, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1985. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=52456&wYazarlar=z%C3%BChayli>
- <https://E-History.kz/Kz/News/Show/23908/>. "Karamola Erejesi". 11 Nisan 2020. <https://E-History.kz/Kz/News/Show/23908/>
- Kazakistan Nikah ve Aile Kodu, Kazakistan Nikah ve Aile Kodu (Kanun No. 4). 518 (26 Aralık 2011).